

Presentatie ‘Drie keer verkocht ....’

Meneer de voorzitter, meneer Schouls, hartelijk dank voor uw medewerking en voor dat van uw team van medewerkers. Daardoor is het mij mogelijk deze presentatie in Zeeland te houden over Nederlanders in Noord-Afrikaanse slavernij (1600-1800),ⁱ en nog wel in dit fraaie museum en in deze zaal met zulke kostbare en unieke schilderijen. Dankbaar ben ik ook dit onderwerp te kunnen aansnijden in aanwezigheid van u mijnheer de burgemeester van Arnemuiden en Middelburg. Erkentelijk ben ik overigens u allen, dat u aan de uitnodiging gehoor gaf om in deze vakantiemaand augustus de presentatie mee te maken.

Graag zet ik eerst kort het resultaat uiteen van mijn onderzoek naar de Nederlanders die in Noord-Afrika in de tijd vóór 1800 in slavernij ‘zuchtten’, zoals zij zelf schreven. Daarin heb ik me beperkt tot Marokko, Algiers, Tunis en Tripoli en me amper beziggehouden met al wie in het oostelijke Middellandse Zeegebied, zo in Turkije en Syrië, als Nederlander tot slaaf werd gemaakt. Alleen al in Noord-Afrika bleek het mij om duizenden personen te gaan, onder wie velen uit Zeeland. En als er iemand zich bezorgd toonde over het lot van deze Nederlandse slaven en hen zoveel mogelijk probeerde te bevrijden, dan was het wel Michiel Adriaensz de Ruyter, zowel als kaper en koopman in dienst van de gebroeders Lampsins, alsook later als marineofficier.

Misschien kan mijn studie helpen de slavernijdiscussie, zoals in Vlissingen en Middelburg, wat meer evenwicht te bezorgen, mede om polarisatie in onze samenleving tegen te gaan. Dit dus door ook(!) de Nederlandse slaven in Noord-Afrika in beeld te brengen als een stukje verborgen verleden. Ook zij ondergingen de verschikkingen van slavernij en slavenhandel. Zo werden enkelen uit Arnemuiden daarvan de dupe, zij het slechts enkele jaren, niet levenslang en zeker niet generaties lang. Maar alleen al het feit dat ze jaren in slavernij zuchtten, zal hen veel leed berokkend hebben. Concreet denk ik aan twee jongeren uit Arnemuiden: Petronella Kusters en Cornelis Fockeel. De laatste wil ik specifiek in beeld brengen, zoals de heer Pieter J. Feij al op hem heeft gewezen in 2007.ⁱⁱ

Eerst geef ik u op basis van mijn onderzoek een globale indruk hoe men tot slavernij verviel om vervolgens kort de inspanningen van Arnemuiden te schetsen, en dat dus toegespitst op Cornelis’ smartelijke wederwaardigheden. Dan wordt het u hopelijk duidelijk waarom ik dit boek hier aanbied en warm in uw belangstelling aanbeveel.

Naar Noord-Afrika gevoerd

Allereerst de vraag: hoe kwamen die duizenden Nederlanders in Noord-Afrikaanse slavernij terecht? Daarvoor moeten we naar de Hollandse en Zeeuwse Straatvaart. Aan de Zeeuwse Straatvaart heb ik in mijn boek specifiek aandacht gegeven. Dat is de handel op de zeeroute door de straat van Gibraltar naar de landen rond de Middellandse Zee.

De gewesten Holland en Zeeland lagen nogal eens met elkaar overhoop over een belangrijke handelskwestie. Deze kwestie deed zich al evenzeer in Noord-Afrika voor. Ik doel op het recht van inspectie en de vraag: mag je geld verdienen aan de vijand door aan hem goederen te verkopen? Immers, de Nederlandse gewesten voerden lange tijd oorlog met Spanje. Goederen die met de vijand werden verhandeld en bij inspectie als lading in een schip werden aangetroffen, werden als contrabande, als verboden waar, aangemerkt.

Kooplieden zochten een manier om onder dit verbod uit te komen. Holland koos voor de leus: 'de vlag dekt de lading'. Anders gezegd: als het handelsschip de vlag van een bevriende natie of neutrale volken voert, dan mag de lading niet worden geïnspecteerd. Zeeland steigerde daartegen en stelde evenals Engeland: de marine heeft het recht om in haar vaarwater alle handelsschepen te inspecteren en elke lading die men voor de vijand aantreft, moet in beslag worden genomen. Kooplieden en schippers mogen de vijand niet sterker maken.

Dit inspectierecht hanteerden ook de Noord-Afrikaanse kapers. Het leverde hen vooral in Holland geen begrip op. En dat, terwijl de Noord-Afrikaanse marine vaak strijd voerde tegen de volken aan de Middellandse Zee, vooral tegen Spanje en Italië. Waar Noord-Afrikanen met rugdekking van hun overheid bij inspectie lading in beslag namen, kun je ze geen zeerovers noemen, denk ik. Toch worden ze wel vaak Barbarijse zeerovers genoemd.

Maar ook Hollanders en Zeeuwen traden als kapers op om de vijand afbreuk te doen. Zo opereerde er bijvoorbeeld een kaper vanuit Arnemuiden. Toch heten Nederlandse kapers niet per definitie zeerovers en wanneer je Noord-Afrikanen wel zo noemt, lijkt me dat een meten met twee maten. In ieder geval hadden Noord-Afrikaanse of Barbarijse kapers ook het inspectie- en kapingsrecht.

Opgebracht

Begrijpt u het gevaar waaraan Nederlanders zich in de Straatvaart blootstelden? Uiteraard afgezien van weersomstandigheden en gebruikelijke tegenslagen. De Barbarijse of Noord-Afrikaanse kapers rechtvaardigden hun kaping en buit vaak door in de rechtszaal van Algiers te verklaren, dat de Nederlandse bemanning zich tegen inspectie van de lading had verzet en zich dus vijandelijk had gedragen. Evenwel, zodra deze kapers aan boord klommen van het aangehouden handelsschip, werd elk negatief gebaar van welk bemanningslid, jong of oud man of vrouw ook tegen hun actie en inspectie, zelfs hondengeblaf, opgevat als agressie en verzet. Dat ging dus wel erg ver. Gevangenneming van zowel bemanning als passagiers was het resultaat, gevolgd door de verkoop van allen op een markt in Marokko, Algiers, Tunis en Tripoli. Zelfs in tijden van politieke vriendschap met de Nederlanden, was het excuus van deze kapers toch vaak dat men zich tegen hun inspectie had verzet, of, zo klonk het soms ook in hun rechtszaal: sorry, al die Nederlandse stadsvlaggen op de schepen kunnen wij niet uit elkaar houden, zodat we het schip voor een vijand aanzagen. Hierin werkte trouwens ook de Noord-Afrikaanse visie op de Europeanen door. Dit was begrijpelijk, omdat in deze nadagen van de middeleeuwse kruistochten, ook Nederlanders als vijanden werden gezien. Kortom, Zeeuwse en Hollandse handelsschepen leverden Noord-Afrikanen veel slaven op.

Cornelis Fockeel was een van hen. Hij werd geen voorbeeld van wie in de Straatvaart werd opgebracht, maar slachtoffer van Barbarijse acties op de Atlantische route, dus de vaart naar de Cariben, Suriname en Brazilië. Want de Barbarijse kapers zwermden overal op zee rond. Schipper Joris de Coster voer uit Vlissingen weg met zijn schip Sint Joris en een voltallige bemanning, onder wie onze 17-jarige Cornelis als kajuitwachter. Behalve zijn bemanning had de schipper veel passagiers aan boord. Die wilden in 1678 naar Suriname oversteken. Dit was toen een Zeeuwse kolonie. Daarom monsterden ze voor de oversteek aan in Vlissingen, onder andere Sophia van Dongen uit Rotterdam en Elisabeth Hendricka van der Hurck uit Delft om maar enkelen te noemen.

Het schip van Joris de Coster werd voor de kust van Portugal gekaapt. Want Algiers kende in dat jaar geen alliantie met de Nederlandse gewesten. Allen werden in Algiers gevangen gezet en verkocht. Ook Cornelis werd zwaar geketend naar de markt gesleept. Marokkaanse gouverneurs vertelden Nederlanders dat zij het direct ketenen van de gevangenen, al aan boord van het handelsschip, als een doelbewuste vernedering toepasten. Want Spanjaarden hadden hen op deze manier vernederd en nu moesten de Europeanen daar aan geloven. Wie verzet bood en tegenstribbelde, kreeg een nog zwaardere ketting om het been gebonden en wel van zo'n 80 pond. Ook Sophia en Elisabeth werden geketend. Zij zijn nooit teruggekeerd maar in slavernij ten onder gegaan. Dit overkwam Jacob Hendrikse uit de Langevele in Middelburg in eerdere jaren. Ook hij heeft zijn familie nooit meer teruggezien, evenmin als de jonge Herman Willemse uit Brouwershaven en Abraham Anense uit de Wijngaerdstraat te Veere en zovelen meer.

Vrijlatingsacties?

Werd er dan niets voor deze Nederlandse slaven gedaan, is onze volgende vraag. Op het thuisfront verwachtten velen hulp van de overheid. Meestal richtten vrouwen zich tot de lokale magistraten. Vlissingen schoof deze hulpverzoeken vaak weg naar de hoge overheid, de Staten-Generaal. Particulieren als Michiel de Ruyter reageerden anders en kwamen in actie. Als koopman bevrijdde hij onder andere Pieter Govert Tasch uit Vlissingen in 1644 na ruim veertig jaar slavernij in de Marokkaanse stad Illigh. De Staten-Generaal boden vrijwel geen financiële steun voor de Nederlandse slaven, anders dan de Staten van Friesland en van Zeeland. Die boden als gewesten hulp, aanvullend op de lokale collecten die met name door vrouwen werden georganiseerd, zoals door Anna van Dorth, de moeder van Cornelis Fockeel. Steden als Alkmaar, Rotterdam, Schiedam, Middelburg en Veere raakten er om bekend, dat reders en kooplieden aldaar financieel bijsprongen om slaafgemaakten in Noord-Afrika te helpen vrijkopen. Zo handelden ook de autoriteiten van de vele dorpen in West-Friesland. Opvallend is, dat de stad Amsterdam weinig meer deed dan vergunningen te verstrekken aan verwanten en vrienden om een straatcollecte te houden en opgebrachte bedragen te laten verschepen naar de consuls in Noord-Afrika.

Het is de vraag of moeder Anna, toen zij langs de deuren ging, intussen het ellendige lot van haar zoon kende. Misschien was haar dan de moed ontzonken. Cornelis werd namelijk niet alleen naar de markt gesleept, maar naar zee gevoerd. Op de markt struinden de autoriteiten van Algiers rond. Zij hadden het recht om als eersten uit de gevangenen hun slaven te kiezen en zich zo te voorzien van roeiers die zij op hun schepen, de galeien, plaatsten. Waarschijnlijk werd Cornelis zo'n galeislaaf. De galeislaven hadden het zwaarste lot te verduren. Ze werden als roeiers afgebeeld en maakten de gevechten van de kapers mee op de open galeischepen en zaten dan onbeschermd in het Barbarijse strijdgewoel met alle gevolgen van dien.

Houding van Arnemuiden

Behalve dat Cornelis Fockeel een van de slachtoffers werd van de Barbarijse kapers die op de Atlantische zeevaart gevangen genomen werd, werd zijn situatie een toonbeeld van wat de gemeenschap van Arnemuiden waard was in de zorg voor Zeeuwse slaven. Om daar goed zicht op te krijgen is het nodig enkele details te vertellen over Cornelis en zijn ouders.

Zijn moeder Anna werd geboren in Arnemuiden en huwde Frans Fockeel die vlak bij de haven een 'smitswinckel' dreef.ⁱⁱⁱ Toen Anna na de ramp van haar zoon in 1678, in 1679 aanklopte bij de overheid voor steun tot vrijkoop van haar zoon, woonde ze inmiddels in Vlissingen. Anna en Frans zullen in 1667 zijn verhuisd. Want de brief van Vlissingen over haar in 1679 meldt, dat zij 12 jaar in Vlissingen woonde. Door verzanding van de haven van Arnemuiden was er in Vlissingen waarschijnlijk meer werk. Daar dreven Frans en Anna evenzeer een 'smitswinckel'. Derhalve klopte ze aan bij de Vlissingse burgemeesters. Die reageerden op 22 augustus 1679 erg negatief op haar hulpverzoek met het argument, dat Anna in Vlissingen geen goede naam had. Wat er loos was vertelt de brief niet. Opvallend is overigens, dat Anna in 1673 belijdenis deed in Arnemuiden en daar toen werd 'aangenomen', zoals het heette, terwijl ze toen dus al 6 jaar in Vlissingen woonde.

Na het negatieve antwoord van de Vlissingse burgemeesters riep ze in september 1680, dus een jaar later, Arnemuiden te hulp. Daar kreeg ze direct en zonder meer steun. Het werd haar gegund met een intekenboekje de straten langs te gaan en de bevolking te vragen in haar boekje een gift te noteren, zoals veel vrouwen en moeders in allerlei steden deden voor hun tot slaaf gemaakte dierbaren. Arnemuiden deed meer en wees tegelijk een bestuurder aan om het geld voor Anna te incasseren en in te leveren bij de aangewezen Zeeuwse Ontvanger-Generaal, zodat het bedrag in Algiers kon belanden. Want zo had Zeeland het geregeld.^{iv}

Deze positieve houding van Arnemuiden komt ook tevoorschijn in de zorg voor de zeelieden van de Straatvaart. Vanwege de pest die nogal eens in de Middellandse zeehavens heerste, spoorden de Zeeuwse en Generale Staten alle havenautoriteiten aan om quarantaine maatregelen te treffen ten aanzien van goederen en mensen en deze dodelijke ziekte buiten de kust te houden. Zo ordonneerden de burgemeesters van Arnemuiden de noodzakelijke quarantaine-eisen voor terugkerende schippers.

Niet minder waakten de burgemeesters voor de goede orde onder het kaperpersoneel. Ze waarschuwden de boekhouder Pieter Duyvecot om de kaperbemanning van Arnemuiden in toom te houden wanneer zij van hun tochten (die 'kruistochten' heetten) terugkeerden.^v De boekhouder moest er kennelijk via de geldkraan voor zorgen dat de zeelieden op straat hun fatsoen hielden en geen ongeregelheden aanwakkerden.^{vi}

Had Arnemuidens hulpvaardigheid effect?

Ten slotte is onze vraag: brachten de collecten in het toen niet al te welvarende Arnemuiden genoeg op voor Cornelis en Petronella en werd het beoogde doel, hun vrijlating, bereikt? Dat was kort en goed voor beiden inderdaad het geval. Petronella werd in Algiers voor fl. 800,- vrijgekocht in 1683^{vii} en consul Thomas Hees kreeg voor Cornelis fl. 540,- in handen. Dit betekent niet per definitie dat ze meteen vrijkwamen in 1683. Slaveneigenaars bepaalden in Algiers nogal eens in hun overeenkomst met de consul, dat de betrokken slaaf pas later zou worden vrijgelaten. Dit was hun voorwaarde om met de vrijkoop akkoord te gaan en de slaaf er toe te brengen zich extra in te spannen in de resterende jaren om het recht van vrijlating niet te verspelen. De consul noteerde bij de vrijlatingsovereenkomst van Cornelis in 1683, dat hij via Rotterdam kon terugvaren naar Vlissingen. Pas in 1691 kwam Cornelis echter werkelijk in Zeeland boven water, en wel ten huize van de Vlissingse koopman-makelaar Rogier Eliasse op 12 november 1691. Die was door de Zierikzeese weduwe Lijsbeth Coplam gemachtigd

haar huis, de Blauwe Hand, bij de werf aan de oostkant van de Nieuwe Haven, aan “Cornelis Franse Fockeel” over te dragen. Gelukkig treffen we de naam van Cornelis in deze akte.^{viii} Zo weten we, dat het werkelijk om onze Cornelis ging. Hij heet dan namelijk Franse Fockeel, dat is: zoon van Frans Fockeel.

Wat ging Cornelis in Vlissingen doen? U raadt het misschien. Hij trad nu(!) in de voetsporen van zijn vader. Jarenlang werd hij er als smid aangeslagen voor het familie- en hoofdgeld.^{vi} Hij zal er ook een gezin hebben gesticht. In 1727 wordt François Fockeel, die naar zijn opa zal zijn vernoemd, jaarlijks in Vlissingen aangeslagen als belastingplichtige smid.^{ix}

Kortom, waarschijnlijk zal Cornelis Fockeel een potige kerel zijn geweest die zich ferm door het woelige leven wist te slaan. Iets wat niet veel galeislaven hem nadeden. Dit dan wel mede dankzij de houding van zowel de burgemeesters als de bevolking van Arnemuiden. Zo begrijpt u ongetwijfeld, dat ik hier niet met lege handen wil staan, denkend aan al die duizenden Nederlanders uit Zeeland en andere gewesten die aan hun leed in Noord-Afrika in slavernij zijn bezweken en voor wie hulp, zoals voor Sophia en Elisabeth, te laat kwam. Ik nodig u graag uit dit en veel meer na te lezen, zodat de Nederlandse slaven vandaag, hoe verborgen ook, toch een keer expliciet in beeld komen.

Hierna volgde de overhandiging van het boek *Drie keer verkocht in een vreemd land* aan de voorzitter van het Museum Arnemuiden en aan burgemeester Bergmann van Arnemuiden en Middelburg.

Leendert J. Joesse, Arnemuiden 3 augustus 2023

ⁱ Leendert J. Joesse, *Drie keer verkocht in een vreemd land. Nederlanders in Noord-Afrikaanse slavernij 1600-1800*, Zutphen-Amsterdam: Walburg Pers 2023.

ⁱⁱ P.J. Feij, ‘Een Arnemuidse jongen gevangen door Barbarijse zeeroovers’, in: *Arneklanken* 12 (2007) 1, 17-18.

ⁱⁱⁱ Zeeuws Archief toegang 511 (RAZE) inv. nrs 33401 (1692), 33411 (1693), 33421 (1694) en 33431 (1695).

^{iv} Frans Fockeel was waarschijnlijk de zoon van Abraham Fockeel, die vanuit Aardenburg in Arnemuiden in 1647 het poorterschap verkreeg en daarna tot zijn overlijden in 1654 schepen van Arnemuiden was, zie ZA inv. nr 881: *Poortersboek* d.d. 8 sept. 1648, en: *Notulen* Staten van Zeeland deel 69 sub 30 jan. 1654.

^v ZA toegang 1200 (Arnemuiden) inv.nr 51: *Ingekomen stukken* 22 aug. 1677 en 25 sept. 1680, en: inv. nr 22: *Resolutie* van de vroedschap 8 okt. 1680.

^v ZA toeg. 1200 inv. nr 34: *Resolutie* 22 mei 1654.

^{vi} Pieter Duyvecot werd waarschijnlijk schepen in 1654 in plaats van Abraham Fockeel die overleden was, in: *Notulen* St.v. Zld 30 jan. 1654.

^{vii} Joesse, *Drie keer verkocht*, 364.

^{vi} Arch. Zierikzee *Notariële akten* 5025 inv. nr 4052 d.d. 12 nov. 1691.

^{ix} ZA toeg. 7100 (Vlissingen) inv. nr 112 folio 199.